

9. Кузнєцова О.М. Використання комп'ютерних технологій на заняттях з іноземної мови / О.М.Кузнєцова [Електронний ресурс] – Режим доступу: <www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Pedagogica/5_96146.doc.htm>. Загол. з екрану. – Мова укр.
10. Полат Е.С. Интернет на уроках иностранного языка// ИЯШ. - 2000. - №2,3.
11. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка <http://www.ioso.ru/distant/library/publication/iaproj.htm>
12. Полат Е.С. Типология телекоммуникационных проектов. <http://www.ioso.ru/distant/library/publication/types.htm>
13. Ситдикова И. Комп'ютер поспішає на допомогу / І.Ситдикова // Іноземні мови в навчальних закладах. – К., 2004. – №1. – С. 116-119.
14. Стрикун О.С. Навчання іноземній мові шляхом використання мультимедійних технологій. http://www.rusnauka.com/14.NTP_2007/Pedagogica/21872.doc.htm

УДК [378.015.3:001]:80

А. Кушнір, м. Вінниця, Україна / A. Kshnir, Vinnytsia, Ukraine
alinagladka@gmail.com

СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Анотація. Модернізація вітчизняної освіти, її входження в загальноєвропейський освітній простір, різке зростання обсягу інформації, яка має бути засвоєна майбутніми фахівцями, вихід масових комунікацій у соціальні мережі, постійне оновлення соціально-гуманітарного знання висувають нові вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів.

У статті вказано вимоги до професійної підготовки вчителя. Описано напрями, складові та сутність сучасних вимог до професійної підготовки. Висвітлено сучасні підходи до визначення понять «підготовка» і «професійна підготовка».

Також розглянуто основні питання професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога та місце професійно-педагогічної підготовки в загальній структурі професійної підготовки вчителя-філолога. Проаналізовано підходи науковців до дефініції поняття «професійна підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей».

На основі проаналізованих наукових праць та результатів наукових форумів і конференцій, пов'язаних з предметом нашого дослідження, висвітлено авторський погляд на поняття професійної підготовки. Конкретизовано подальші перспективи дослідження даної проблеми через визначення поняття «готовність» та структури готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до застосування Smart-технологій у професійній діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, підготовка вчителя-філолога, формування знань, умінь і навичок, професійна діяльність.

Abstract. The modernization of native education, and the entry into the European educational space, the sharp increase in the amount of information that should be learned by future specialists, the mass media outlets in social networks, the constant updating of social and humanitarian knowledge put forward new requirements for the professional training of future teachers.

The article specifies the requirements for the teacher's professional training. The directions, components and essence of modern requirements for vocational training are described. The modern approaches to the definition of the concepts of "training" and "vocational training" are highlighted.

The main issues of professional training of the future teacher-philologist and the place of vocational and pedagogical training in the general structure of the teacher-philologist's professional training are also considered. The approaches of scientists to the definition of the concept "professional training of future teachers of philological specialties" are analyzed.

The author highlights her own view on the concept of professional training based upon previously carried out research and the results of scientific forums and conferences connected with the subject of our investigation. Further prospects of the study of the given problem through the notion of "readiness" and the structure of the readiness of future teachers of philological specialties to the application of Smart technologies in professional activities are specified.

Key words: professional training, preparation of a teacher-philologist, formation of knowledge, abilities and skills, professional activity.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя перед вищою педагогічною школою України стоїть завдання переходу до формування професіоналів, які б могли у своїй майбутній професійній діяльності поєднувати глибокі фундаментальні теоретичні знання і практичну підготовку з постійно зростаючими вимогами інформаційного суспільства. Основні положення щодо національної освіти і ролі педагогічних кадрів знайшли відображення у законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державній програмі «Вчитель», Концепції педагогічної освіти [14, 32].

Аналіз попередніх досліджень. Різні аспекти формування особистості педагога та питання вдосконалення підготовки фахівців у вищих педагогічних закладах досліджували О. Абдулліна, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, В. Кузь, О. Мороз, Н. Половникова, В. Семиченко, В. Сластьонін, Г. Троцько, Н. Хміль, О. Щербакова та ін. Питання філософії та педагогічної освіти висвітлено в працях В. Андрущенка, О. Глузмана, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лугового та ін. Професійну підготовку в системі вищої освіти досліджували О. Антонова, О. Дубасенюк, С. Вітвицька, О. Семенов, В. Калінін, В. Сластьонін. Грунтовний аналіз проблеми формування та розвитку професійної майстерності, творчості вчителя здійснено в дослідженнях Є. Барбіної, В. Семиченко, С. Сисоевої та ін. Питання професійної підготовки майбутніх учителів-філологів досліджували О. Афанасьєва, Л. Базиль, І. Бім, В. Мезінов, Н. Гальскова, Н. Гез, Л. Калініна, Н. Коряковцева, Є. Пассов, О. Семенов, О. Соловова. Підготовка студентів-філологів до застосування сучасних інноваційних технологій аналізується в працях С. Белоглазової, Л. Харітонової, Л. Тітової, С. Чернічиної та ін. [6, 32].

За останні десятиліття в Україні активізувалися пошуки дослідників у галузі зарубіжної та вітчизняної теорії та практики професійної підготовки вчителів. Зокрема, досліджено професійно-педагогічну підготовку вчителів у Великій Британії (В. Базуріна), систему підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у Німеччині (В. Гаманюк, Т. Вакуленко), проблему педагогічної майстерності вчителя в теорії та практиці педагогічної освіти США (Р. Роман), систему підготовки педагогічних кадрів у Норвегії (В. Семилетко), професійну підготовку вчителів у країнах Західної Європи в другій половині XX ст. (Л. Пуховська), підготовку майбутнього вчителя до організації навчального діалогу в професійній діяльності (І. Глазкова), модернізацію професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного вчителя (В. Ковальчук) тощо [14, 33].

Мета статті – проаналізувати сучасні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Проаналізуємо сутність понять «підготовка» і «професійна підготовка». Термін «підготовка» є похідним від дієслова «підготувати», тобто навчити, дати необхідні для чого-небудь знання. У словниково-довідниковій літературі термін «підготовка» тлумачиться як процес формування та збагачення настанов, знань та умінь, які необхідні індивіду для адекватного виконання специфічних завдань [24, 17].

Згідно зі словником С.І. Ожегова, підготовка визначається як «запас знань, одержаний будь-ким» [18]. Там же зазначається, що цей термін походить від слова «підготувати», сутнісними значеннями якого є «результат навчання – як процесу надання необхідних знань для чогось» та «сукупність попередніх дій, які полегшують реалізацію якихось подальших дій чи процесів».

За «Коротким тлумачним словником української мови» під підготовкою (у значенні кінцевого результату процесу) розуміють «запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання, практичної діяльності» та «готування (як дія) всього необхідного до чого-небудь» [16].

«Енциклопедія професійної освіти» визначає «підготовку» як загальний термін стосовно прикладних завдань освіти, коли передбачається засвоєння певного соціального досвіду з метою його подальшого застосування під час виконання специфічних завдань практичного, пізнавального чи навчального характеру [24, 18].

Термін «професійна підготовка» в педагогічних енциклопедичних словниках тлумачиться як «сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, які забезпечують можливість успішної праці за обраною професією; процес повідомлення студентам відповідних знань та умінь» [8, с. 390]; та включає «поглиблене ознайомлення з науковими основами та технологією обраного виду праці; прищеплення соціальних практичних навичок і вмінь; формування психологічних і моральних якостей особистості, важливих у певній сфері людської діяльності» [3].

У Законі України «Про вищу освіту» професійна підготовка – це здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю [9]. Проте зазначені характеристики дуже загально відображають специфіку професійної підготовки вчителя.

Аналізуючи праці вчених, І. Глазкова виділяє три складові професійної підготовки вчителя: психолого-педагогічна підготовка (Н. Кузьміна, О. Піскунов), взаємозв'язок теоретичної підготовки та педагогічної практики (О. Абдулліна, Л. Кондрашова), професійна освіта (В. Сластьонін, Н. Хмель); спільна діяльність

професорсько-викладацького складу зі студентами (М. Кобзев, В. Страхов); професійно корисні види діяльності (С. Вершловський, Л. Лесохіна) [2].

Огляд педагогічної літератури та зокрема наукові праці О. Дуплійчук засвідчують, що за структурою професійна підготовка майбутніх вчителів складається з інваріантної частини, що являє собою стандартний мінімум у структурі професійної підготовки для педагога будь-якого профілю, представлений єдністю теоретико-методологічної, психолого-педагогічної та науково-дослідної підготовки та варіативної частини, в основі якої лежить спеціальна підготовка, що реалізується з урахуванням особливостей наукового профілю, в нашому випадку – філологічного [7, 78].

У дисертаційному дослідженні О. Шквир професійна підготовка визначається як процес формування спеціаліста для однієї з галузей трудової діяльності, пов'язаний з оволодінням певним родом занять, професією [27].

Ю. Дорошенко і Н. Семенюк професійну підготовку розглядають як сукупність уже одержаних людиною спеціальних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, власного досвіду роботи та усвідомлених норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії; або, з іншого боку, як процес повідомлення тим, хто навчається відповідних знань та формування в них умінь і навичок [5].

Н. Хмель під професійною підготовкою розуміє процес формування спеціаліста для однієї з галузей трудової діяльності, яка пов'язана з оволодінням визначеним родом занять, професією. Метою професійної підготовки є набуття професійної освіти, яка, у свою чергу, є результатом засвоєння систематизованих знань, умінь, навичок та необхідних особистісно-професійних якостей [25].

Деякі вчені, зокрема Т. Сидоренко, А. Свенціцький, І. Єрмаков, розглядають професійно-педагогічну підготовку як соціальне динамічне утворення і трактують її як сукупність соціальних знань, умінь та навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, які забезпечують успішність роботи з певної професії; як інтегративну підсистему в цілісній соціальній системі, діалектично взаємопов'язану із суспільними процесами та явищами, які відбуваються сьогодні, і обумовлену законами суспільного розвитку [22, 7].

Як творчий і культурний феномен категорію професійно-педагогічної підготовки трактують Л. Пуховська, М. Розов, Є. Бондаревська та ін. Представник цього напрямку, вітчизняний вчений І.Ф. Ісаєв розглядає професійно-педагогічну підготовку як міру та засіб творчої самореалізації особистості вчителя в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямовану на засвоєння, передачу й створення педагогічних цінностей та технологій [12, 56].

Г. Абросимова, А. Маркова, Є. Павлютенков та ін. розглядають поняття професійно-педагогічної підготовки з позицій діяльнісного підходу. У розумінні цієї групи вчених професійно-педагогічна підготовка становить сукупність об'єктивно необхідних педагогічних знань, знань з психології, професійних умінь, педагогічного мислення, спостережливості, самооцінки тощо [6, 33].

Проаналізувавши різні підходи до тлумачення поняття "професійна підготовка вчителя", М. Чобітько зробив висновок, що професійну підготовку найчастіше визначають через поняття професійної культури майбутнього педагога, що містить у собі системний світогляд, праксеологічну, рефлексивну й інформаційну озброєність, компетентність спілкування та управління. Її результатом є сформовані фахові якості, що гарантують особі ефективність педагогічної діяльності після закінчення вищого навчального закладу [26, 115].

В. Кушнір виділяє в системі підготовки вчителя такі підструктури: предметну, методичну, методологічну й практичну. До предметної він відносить підготовку з фаху та психолого-педагогічних дисциплін; методичну пов'язує з особливостями організації освітнього процесу. Методологічний рівень підготовки передбачає розуміння майбутнім учителем педагогічного процесу в гносеологічному та онтологічному сенсі [17, 281–300].

Л. Йовенко зазначає, що підготовка поділяється на загальноосвітню, професійну та спеціальну: загальноосвітня – це оволодіння студентами загальноосвітніми знаннями; професійна підготовка – забезпечення людини певною сумою знань, умінь і навичок, необхідних у конкретній галузі діяльності – педагогічній, виробничій, економічній, естетичній та ін.; спеціальна підготовка – ґрунтовне оволодіння студентами спеціальними знаннями, опанування специфічними вміннями та навичками передачі їх учням у процесі майбутньої професійної діяльності в школі [13, 56].

У межах понятійного аналізу проблеми дослідження для нас важливе значення має визначення поняття "підготовка майбутнього вчителя-філолога", якому притаманні ознаки педагогічної системи, що сконцентрована навколо знань:

- єдність теоретичної і практичної готовності до педагогічної діяльності, що забезпечує взаємозв'язок методологічної, спеціальної, загально-педагогічної, психологічної, професійно-етичної, дидактичної й методичної підготовки вчителів [20, 63].

- оволодіння більшим обсягом суспільно-політичних і наукових знань з навчальної дисципліни й суміжних галузей науки, володіння високим рівнем загальної культури, знання педагогічної теорії, загальної,

вікової та педагогічної психології, здатність до врахування умов розв'язання цього педагогічного завдання й самокритичного аналізу результатів.

- засвоєння системи професійних знань, вмінь, навичок, формування соціально-значимих і професійно важливих якостей [10].

- результат засвоєння системи професійних знань, усвідомлення особистісного змісту цих знань, формування основних загально-педагогічних вмінь (аналітико-діагностичних, прогностичних, конструктивно-організаторських, комунікативних, рефлексивних), розвитку найважливіших професійно-особистісних якостей (емпатії, емоційної стійкості) [19].

Серед проаналізованих нами педагогічних досліджень переважна більшість науковців (О. Афанасьєва, Л. Базиль, О. Семенов, І. Соколова, Б. Тевлін та ін.) наголошує на значущості культурологічної, лінгвістичної, комунікативної підготовки фахівців, яка ґрунтується на засадах гуманістичного підходу. На нашу думку, правомірно було б віднести до професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога іншомовну підготовку, оскільки документи ЮНЕСКО вже визначили XXI століття століттям поліглотів, що накладає визначальний відбиток на професійну підготовку філологів у педагогічних ВНЗ [21, 84].

Домінантою професійно-педагогічної підготовки сучасного вчителя-філолога стає розвивальна, культуротворча основа, виховання відповідальної особистості з високим ступенем самостійності і креативності, що проявляється поряд з високим рівнем професійної компетентності в таких якостях, як гнучкість професійного мислення, комп'ютерна грамотність, мобільність і адаптивність до інноваційних ситуацій професійної діяльності, постійне професійне вдосконалення, білінгвальність, здатність працювати в різних режимах нових умов полікультурної Європи, співпрацювати з зарубіжними партнерами, вміння приймати відповідальні рішення, брати на себе ініціативу тощо.

Згідно Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти щодо сприяння плюрилінгвізму актуалізується формування готовності вчителя-філолога здатного до формування в учнів інтеркультурної освіченості з акцентом на їх особисту культурну ідентичність, комунікативну активність і готовність до ефективного міжкультурного діалогу і взаємодії. Становлення нової системи освіти, орієнтованої на входження у світовий освітній простір, потребує суттєвих змін інноваційного спрямування у професійно-педагогічній підготовці майбутніх вчителів-філологів. У таких умовах ціннісною установкою інноваційного навчання є не засвоєння знань як таких, а сприяння процесові інтелектуального і морального розвитку особистості учня, внаслідок чого змінюються пріоритети в діяльності вчителя. Знання з мети освіти перетворюються на засіб розвитку пізнавальних та особистісних якостей учнів, а вчитель з «передавача» інформації – в організатора навчально-пізнавальної діяльності, що володіє не лише окремими технологіями, а й має міцний методологічний фундамент своєї діяльності [6, 13-14].

Так, І. Зязюн зазначає, що сучасний педагог повинен виконувати "не роль "фільтра" для пропускання через себе навчальної інформації", а бути "помічником у роботі учня, перебираючи на себе роль одного з джерел інформації"; "в ідеалі педагог стає організатором самостійного навчального пізнання учнів, не головною діючою особою в групі учнів, а режисером їхньої взаємодії з навчальним матеріалом, один з одним і з учителем" [11, 56].

В. Ковальчук вважає, що сучасний учитель передусім "має бути висококваліфікованим і далекоглядним професіоналом, свідомим та відданим патріотом України, тонким психологом, котрий володіє інформаційними та педагогічними технологіями" [15, 15].

Р. Гуревич і А. Коломієць зазначають, що для формування в свідомості майбутнього вчителя почуття відповідальності за розвиток суспільства в цілому процес навчання у ВНЗ має бути зорієнтований не лише на підготовку предметника, а й на формування вчителя-гуманіста, носія провідних ідей національної та загальнолюдської культури, особистість творчу і допитливу [4, 78].

Переважна більшість науковці, зокрема М. Бубнова, вбачають у професійній підготовці подвійне значення і розглядають цей феномен як процес (навчання) та як результат (готовність), визначається сукупністю вимог, які висуваються до певного фахівця [1, 18].

Подібна думка простежується у дослідженні М. Байди, яка стверджує, що професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога у ВНЗ належить до гуманітарних систем, що характеризуються високим рівнем організації, мають складну структуру, є впорядкованим цілим, об'єднаним різноманітними зв'язками та взаємовідносинами, соціальними за своєю природою [23, 28]. Дослідниця зазначає, що результатом професійної підготовки вчителя філолога має стати його готовність до професійної діяльності.

Висновки. На основі аналізу зазначених вище трактувань у нашому дослідженні вважаємо, що професійна підготовка – це спеціально організований процес набуття професійних знань, умінь і навичок та розвитку соціально-значимих і професійно-особистісних якостей, що сприяє формуванню готовності до діяльності в межах філологічної спеціальності.

Перспективу подальшого дослідження даної проблеми вбачаємо у визначенні поняття «готовність» та структури готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до застосування Smart-технологій у професійній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бубнова М. Ю. Готовність майбутніх учителів математики до професійної діяльності / М. Ю. Бубнова // Дидактика математики: проблеми і дослідження : міжнародний збірник наукових робіт. – Вип. 33. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2010. – С. 17–20.
2. Волкова Е. Н. Субъектность педагога: теория и практика : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец.19.00.07 "Педагогическая психология" / Волкова Е. Н. – М., 1998. – 50 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 376 с
4. Гуревич Р. Неперервна освіта педагога: мотиваційні чинники / Р. Гуревич, А. Коломієць // Професійна освіта: педагогіка і психологія: польсько-український журнал / за ред. Т. Левовацького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Ченстохова – Київ: АІД, 2003. – IV. – С. 75-84.
5. Дорошенко Ю. О. Сутність теми і зміст педагогічного дослідження [Електронний ресурс] / Ю. О. Дорошенко, Н. В. Семенюк. – Режим 114 доступу до ресурсу : http://www.kspu.edu/downloads/it_conf/4/doroshsemen.doc.
6. Дуплійчук О. М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів-філологів до застосування проектно-комунікативних технологій: дис. ... кандидата пед. наук: спец. 13.00.04 / Дуплійчук Ольга Миколаївна. – Житомир, 2015. – 222 с.
7. Дуплійчук О. М. Сутність професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога / Ольга Дуплійчук // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. – Серія: «Педагогічні науки» (1.39). – 2012. – С. 75-80.
8. Энциклопедия профессионального образования: в 3 т. / (под ред. С. Я. Батышева). – М., АПО.1998. – Т. 1 : А–Л. – 1998. – 568 с.
9. Закон України "Про вищу освіту"//Офіційний вісник України. – 2002. – № 8. – С. 1–43.
10. Зеер Т.В. Профессиональное становление личности инженера-педагога. - Урал, 1988; Кудрявцев Т.В. Психолого-педагогические проблемы высшей школы // Вопросы психологии. – 1981. - № 2.
11. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – 636 с.
12. . Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя / И. Ф. Исаев. – М.: Академия, 2004. – 240 с.
13. Йовенко Л. І. Підготовка студентів-філологів вищого педагогічного навчального закладу до родинного виховання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Йовенко Лариса Іванівна. – Умань, 2005. – 274 с.
14. Калюжна Т. Г. Сучасні вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя / Т. Г. Калюжна // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Психолого-педагогічні науки. - 2013. - № 4. - С. 32-37. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2013_4_7.
15. Ковальчук В. Ю. Модернізація професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного вчителя : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Ковальчук В. Ю. – К., 2006. – 34 с.
16. Короткий тлумачний словник української мови / [Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, В. Л. Карпова та інші] ; відп. ред. Л. Л. Гумецька. – К. : Рад. школа, 1978. – 296 с.
17. Кушнір В. А. Системний аналіз педагогічного процесу: методологічний аспект: моногр. / В. А. Кушнір. – Кіровоград. держ. пед. унів. ім. В. Винниченка. – Кіровоград : Видавничий центр КДПУ, 2001. – 338 с.
18. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1960. – 900 с.
19. Орлов А.А. Педагогика: концепция и учебная программа курса для студентов пед. вуза [Текст] / А.А. Орлов. – Тула: Изд-во ТГПУ им. Л.Н. Толстого, 2001. – 34 с.
20. Педагогика : учеб. пособ. для студ. пед. учеб. завед. / [В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко и др.]. – М. : Школа-Пресс, 1998. – 512 с.
21. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей / Ж. Рюс. – К. : Основи, 1998. – 112 с.
22. Сидоренко Т. Д. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя у процесі навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. Д. Сидоренко. – Кривий Ріг, 2002. – 20 с.
23. Соколова І. В. Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутнього вчителя за двома спеціальностями на філологічних факультетах вищих навчальних закладів : дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Соколова Ірина Володимирівна ; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. – К., 2008. – 603 с.
24. Фонарюк О.В Підготовка майбутніх учителів математики до конструктивно-проектувальної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Фонарюк Олена василівна. – Житомир, 2015. – 199 с.
25. Хмель Н. Д. Педагогический процесс в общеобразовательной школе / Н. Д. Хмель. – Алма-Ата : Мектеп, 1984. – 134 с.
26. Чобітько М. Г. Особистісно орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя: теоретико-методологічний аспект : [монографія] / М. Г. Чобітько ; МОН України ; АПН України; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Черкаси : Брамо-Україна, 2006. – 560 с.
27. Шквир О. Л. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до класного керівництва: дис. ... кандидата пед. наук: спец. 13.00.04 / Шквир Оксана Леонідівна. – Житомир, 2004. – 214 с.